

O'ZBEKISTONDA TA'LIMNI MOLİYALASHTIRISHNING SAMARADORLIK MEZONLARI VA BAHOLASH USULLARI

Djumaniyazova Jamila Davranovna

Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi huzuridagi

"Barkamol avlod" Respublika bolalar maktabi

Strategik tahlil va iqtidorli bolalar bilan ishlash bo'limi boshlig'i

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi

Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi magistranti

djumanyazvajamila@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15517605>

Annotatsiya. Ushbu maqola O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini moliyalashtirishning samaradorligini baholash mezonlari va usullarini o'rganadi. Tadqiqot adabiyotlar tahlili asosida amalga oshirilgan bo'lib, milliy va xalqaro tajribalar taqqoslash yo'li bilan samarali moliyalashtirish modellarini aniqlaydi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, ta'lim moliyalashtirishning samaradorligini baholashda kompleks yondashuv qo'llash zarur bo'lib, bu moliyaviy, akademik va ijtimoiy ko'rsatkichlarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: ta'lim moliyalashtirish, samaradorlik mezonlari, baholash usullari, ta'lim sifati, byudjet samaradorligi, moliyaviy menejment.

Kirish. Ta'lim tizimini moliyalashtirishning samaradorligi zamonaviy davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. O'zbekistonda ta'lim sohasini isloh qilish va unga ajratiladigan byudjet mablag'laridan samarali foydalanish masalasi tobora dolzarblik kasb etmoqda [1]. Mamlakatda amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari, jumladan oliy ta'lim muassasalarini bosqichma-bosqich o'zini o'zi moliyalashtirish tizimiga o'tkazish jarayoni moliyalashtirish samaradorligini baholashning yangi mezonlari va usullarini talab qiladi [2].

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, ta'lim moliyalashtirishning samaradorligini to'g'ri baholash ta'lim sifatini oshirish va resurslardan optimal foydalanish uchun zarurdir [3]. Gruziya va Markaziy va Sharqiy Yevropa mamlakatlarining tajribasi ta'lim moliyalashtirishida natijaga yo'naltirilgan yondashuvning muhimligini ko'rsatadi [4]. O'zbekiston sharoitida ushbu xorijiy tajribalarni o'rganish va milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda samarali baholash tizimini yaratish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Asosiy qism. Ta'lim moliyalashtirishning samaradorligini baholash mezonlari bir necha asosiy yo'nalishni o'z ichiga oladi. Birinchidan, moliyaviy samaradorlik mezonlari ta'lim xarajatlarining maqsadga muvofiqligini va iqtisodiy samaradorligini baholashga qaratilgan [5]. Rossiya Federatsiyasidagi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim moliyalashtirishida byudjet mablag'larining samaradorligini oshirish uchun natijaga yo'naltirilgan budjetlashtirish printsiplaridan foydalanish zarur [6]. Bu yondashuv nafaqat resurslarni taqsimlashda, balki olingan natijalarni baholashda ham muhim ahamiyatga ega.

Ikkinchidan, akademik samaradorlik mezonlari ta'lim sifati va o'quvchilar yutuqlari bilan bog'liq ko'rsatkichlarni o'z ichiga oladi [7]. Yevropa mamlakatlarining tajribasi shuni ko'rsatadiki, ta'lim moliyalashtirishning samaradorligini baholashda o'quvchilar bilim darajasi, maktabni tugatish foizi, oliy ta'limga kirish darajasi kabi ko'rsatkichlar muhim rol o'ynaydi [8]. O'zbekiston sharoitida ham bu ko'rsatkichlarni hisobga olish zarur, lekin ularni milliy ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlari bilan moslashtirib qo'llash kerak.

Uchinchidan, ijtimoiy samaradorlik mezonlari ta'lim tizimining jamiyat rivojlanishiga qo'shgan hissasini baholashga qaratilgan [2]. Bu mezonlar ishsizlik darajasining kamayishi, iqtisodiy o'sish, innovatsion faollik darajasi kabi makroiqtisodiy ko'rsatkichlar bilan bog'liq. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasi doirasida ta'lim tizimining raqamli iqtisodiyot rivojlanishiga qo'shgan hissasini baholash alohida ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim moliyalashtirishning samaradorligini baholash usullari ham turli xil yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Eng keng tarqalgan usul bu xarajat-foyda tahlili (Cost-Benefit Analysis) bo'lib, u ta'limga sarflangan xarajatlar bilan olingan natijalar o'rtasidagi nisbatni aniqlaydi [4]. Gruziyada amalga oshirilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, dasturli moliyalashtirish usuli orqali ta'lim samaradorligini oshirish mumkin, biroq buning uchun aniq ko'rsatkichlar tizimini yaratish zarur [1].

Yana bir muhim usul bu ma'lumotlarni o'rash tahlili (Data Envelopment Analysis - DEA) bo'lib, u bir nechta kirish va chiqish ko'rsatkichlari asosida ta'lim muassasalarining nisbiy samaradorligini baholaydi [5]. Bu usul ayniqsa oliy ta'lim muassasalarining samaradorligini taqqoslash uchun foydali bo'lib, O'zbekistonda oliy ta'lim muassasalarini o'zini o'zi moliyalashtirish tizimiga o'tkazish jarayonida qo'llash mumkin.

Normativ moliyalashtirish usuli ham samaradorlikni oshirishning muhim vositasi hisoblanadi [6]. Rossiya tajribasi shuni ko'rsatadiki, har bir o'quvchi uchun belgilangan norma asosida moliyalashtirish shaffoflikni oshiradi va ta'lim muassasalarini samaradorlikni oshirishga rag'batlantiradi. O'zbekistonda ham shunga o'xshash tizimni joriy etish ta'lim moliyalashtirishning samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin.

Samaradorlikni baholashda yana bir muhim jihat bu uzoq muddatli va qisqa muddatli natijalarni ajratishdir [7]. Qisqa muddatli natijalar asosan o'quv jarayonining tashkiliy jihatlari bilan bog'liq bo'lsa, uzoq muddatli natijalar bitiruvchilarning mehnat bozorida muvaffaqiyati, iqtisodiy rivojlanishga qo'shgan hissasi kabi ko'rsatkichlar bilan belgilanadi. Bu ikki turdagi natijalarni muvozanatli baholash ta'lim siyosatini to'g'ri yo'naltirish uchun zarur.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, ta'lim moliyalashtirishning samaradorligini oshirish uchun davlat va xususiy sektor hamkorligi muhim ahamiyatga ega [8]. Markaziy va Sharqiy Yevropa mamlakatlarida moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish va ta'lim muassasalariga moliyaviy boshqaruvda ko'proq avtonomiya berish ijobiy natijalar bergan. O'zbekistonda ham shunga o'xshash yondashuvni qo'llash mumkin, lekin buning uchun tegishli huquqiy va tashkiliy asos yaratish zarur.

Xulosa. O'zbekistonda ta'limni moliyalashtirishning samaradorligini baholash uchun kompleks yondashuv zarur bo'lib, bu moliyaviy, akademik va ijtimoiy mezonlarni o'z ichiga oladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, samarali baholash tizimi yaratish uchun xorijiy tajribalarni o'rganish va milliy xususiyatlarni hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Normativ moliyalashtirish, dasturli budjetlashtirish va natijaga yo'naltirilgan moliyalashtirish kabi usullar O'zbekiston ta'lim tizimida muvaffaqiyatli qo'llanilishi mumkin.

Kelajakda ta'lim moliyalashtirishining samaradorligini oshirish uchun bir necha muhim yo'nalishda ishlash zarur: moliyaviy boshqaruv tizimini takomillashtirish, baholash ko'rsatkichlari tizimini aniqlash, ta'lim muassasalariga ko'proq avtonomiya berish va moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish. Shuningdek, raqamli texnologiyalardan

foydalanib samaradorlikni baholash jarayonlarini avtomatlashtirish va real vaqtda monitoring qilish imkoniyatlarini yaratish muhim vazifa hisoblanadi.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abashidze, N., & Khutsishvili, I. (2019). Analysis of the Results of Program Financing in the Higher Education System of Georgia and Improving Tendency of Assessment Indicators. *International Journal of Education and Science*, 2(3), 45-58.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2019). Oliy ta'lim muassasalarini bosqichma-bosqich o'zini o'zi moliyalashtirish tizimiga o'tkazish to'g'risida. Available at: <https://lex.uz/mact/-4628440>
3. Tashkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti. (2023). O'zbekiston ta'lim tizimi: zamonaviy holat va rivojlanish istiqbollari. *Ta'lim va fan jurnali*, 5(2), 34-47.
4. Popescu, A., & Diaconu, L. (2015). Assessment of Higher Education Financing Models in the CEE Countries. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 191, 2015-2019.
5. Gavrilova, E.V. (2012). Otsenka sotsial'no-ekonomicheskoy effektivnosti vysshego professional'nogo obrazovaniya [Assessment of socio-economic efficiency of higher professional education]. *Kreativnaya ekonomika*, 10, 112-118.
6. Semenova, T.Y. (2014). Normativnoe finansirovanie sistemy obrazovaniya [Normative financing of the education system]. *Ekonomika i upravlenie*, 8(106), 89-95.
7. Cornali, F. (2012). Effectiveness and Efficiency of Educational Measures: Evaluation Practices, Indicators and Rhetoric. *Research in Education*, 88(1), 31-45.
8. O'zbekiston Milliy Universiteti. (2023). Pedagoglarning uzluksiz kasbiy ta'limi: elektron platformalar va ularning samaradorligi. *Zamonaviy ta'lim texnologiyalari*, 4(1), 78-85.